

РОЗВИТОК ЛЕКСИЧНИХ РЕЛІГІЙНИХ ДЕРИВАТИВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті здійснено короткий діахронний огляд розвитку питомих номінацій на позначення релігійно-православної сфери, який продемонстрував неухильне розширення релігійної лексики української мови за допомогою лексичного способу словотворення, зафіксованого вже в перших писемних пам'ятках. Це номінування як нових християнських предметів і явищ, так і творення синонімійних відповідників до наявних релігійних лексем. Постійна активність таких дериваційних процесів засвідчує належність релігійно-християнських номінацій до знакових для українців одиниць. «Запитаними» вони залишаються й сьогодні, особливо для репрезентації індивідуального світосприйняття релігійного життя.

Ключові слова: релігійна лексика, словотвірний процес, лексичний дериват, діахронія, старослов'янizm.

Kovtun A. A. Development of Lexical Religious Derivatives in the Ukrainian Language. *In the article, a short diachronic review of the development of specific nominations for the designation of the religious – orthodox sphere was carried out, which demonstrated the steady expansion of the Ukrainian religious vocabulary through the lexical way of word formation, recorded already in the first written texts (Богомату, небожычикъ). Derivation often followed Old Slavonic patterns. Development of specific religious vocabulary became increasingly noticeable with the enhanced need for changes towards Ukrainization: nomination of both new Christian subjects and phenomena, and the creation of synonymous correspondences with existing religious lexemes (16-17century – Великдень / Великодень, бабинець; second half of the 19th century – Боженько / Божечко, бузувир; from the late 20th century – автокефальність, православненько). While innovations were not always fixed, the fact of the activity of these derivation processes testifies to the belonging of Christian-religious nominations to units that are iconic for Ukrainians. These nominations are still “in demand” today, particularly when it comes to the representation of the individual perception of religious life.*

Key words: religious vocabulary, derivational process, lexical derivative, diachrony, Old Slavism.

Мову та релігію пов'язує архаїчність людської свідомості й те, що релігія є сферою підвищеної уваги до слова: «Спочатку було Слово...» (Ів. 1: 1-3). Намагання перших перекладачів Святого Письма акцентувати на слові як русії створення світу було таким великим, що навіть уможливило порушення точності перекладу гр. *logos* відповідником *Слово*, оскільки біблійне *logos* – це «першопричина, першооснова» [2].

Виокремлення духовного світу відбувається за допомогою відповідної лексики, що витлумачує явища релігійного порядку. Зв'язок загальноживаної та релігійної лексики зумовлений великою кількістю термінологічних значень, утворених на основі загальноживаних слів у процесі термінування [7, с. 160], а використання релігійної лексики практично кожним носієм української мови пояснює її високу проникність за межі релігійної сфери. У нашій мові є чимало релігійно маркованих слів, які зберегли первинну семантику, хоча й ослабили свої стильові ознаки через активне вживання, а

найактивніші з них набули поза релігійною сферою нових переносних значень, незважаючи на те, що релігійний дискурс вважають «нешироким, вузькопрофесійним сегментом комунікації» [13, с. 234]. Сьогодні релігійні лексеми належать до тих лексичних елементів, «які безпосередньо відображають найбільш активні прояви сучасного життя. Такими елементами є ті слова, які доволі умовно можна назвати «термінологічними» [8, с. 336], а «не побутова лексика з її виразним «субстратом» чи «адстратом» [10, с. 94].

З'ясування способів вербалізації релігійної діяльності — одне з пріоритетних у вітчизняному мовознавстві. З проголошенням незалежності нашої держави сучасні лінгвісти, долучившись до наукових пошуків О. Горбача, Є. Грицака, І. Огієнка, П. Ковалева та ін., досить активно цікавляться історією походження одиниць окремих тематичних груп (С. Бібла, І. Бочарова, Н. Піддубна, Н. Пуряєва, Ю. Осінчук, О. Мирончук, Н. Пишна), уніфікацією та кодифікацією сучасної української релігійної термінології, перекладом релігійних текстів (В. Німчук, Н. Бабич, М. Скаб, Л. Струганець, Н. Пуряєва, О. Мороз, О. Мирончук та ін.), біблійних фразем (А. Коваль, Ж. Колоїз, З. Бакум, О. Каракуця, Л. Будівська, З. Сікорська, А. Куза та ін.), динамічними явищами у складі релігійної лексики сучасного періоду (Н. Піддубна, О. Ковтунець, І. Ренчка та ін.), адаптуванням релігійних одиниць поза релігійним дискурсом (Ю. Браїлко, Т. Берест, А. Ковтун, А. Берестова та ін.). Пожвавлення лінгвістичних досліджень розвитку релігійної лексики приваблюють тим, що віддзеркалюють загальну еволюцію української мови з огляду на архаїчність цієї частини лексики.

За нашими спостереженнями, в українській мові поки ще не здійснено комплексного аналізу процесів формування релігійного лексики (наявні дослідження окреслюють окремі лексико-семантичні групи, зосереджені на фактажі творів одного письменника, певного періоду та ін.), що й зумовлює актуальність цієї статті. Мета роботи полягає у загальному діахронному огляді розвитку в українській мові номінацій на позначення релігійної сфери за допомогою лексичного способу словотворення, зокрема дериватів православної тематики (за статистикою кількості церковно-релігійних інституцій в Україні, громад (парафій) та осіб за релігійними вподобаннями, як відомо, переважно більшість становить православ'я). За об'єкт вивчення обрано загальновідомі лексеми православного змісту, підтверджені словниковими дефініціями тлумачних словників, що стосуються різних періодів розвитку української мови, та контекстами із вказаними релігійними одиницями. Дослідження входить до одного з напрямів молодшої для українського мовознавства галузі — теолінгвістики [18, с. 92], оскільки окреслює лексичний рівень української мови як засіб релігійної комунікації.

Запозичення іншомовних та утворення питомих православних найменувань — це два основні джерела наповнення релігійного словника української мови. Перенесення на український ґрунт чужомовних православних елементів відбувалося на початку християнізації, що пов'язано передусім з букввальним (прямим) запозиченням іншомовної лексики (*катехізис* (гр. *κατήχισις*), *Стратиг* (гр. *στρατηγός*), *апостол* (через старосл. *апостолъ*

із гр. *αλόστολος*), і було мотивоване страхом перед ерессю навіть у період пізнього середньовіччя [32, с. 355-356]. Коли ж намагалися якнайточніше відтворити «не фономорфологічну зовнішність іншомовних слів та словосполучень, а саме прийомом словотворення іншої мови» [3, с. 192], «моделі їх творення» [22, с. 698], то зверталися до калькування. Так, у перших писемних пам'ятках облачення священника називали не лише грецьким *фелон* (φελόνιο), але й звичнішим для носіїв мови-сприймача словом-семантичною калькою *риза*, яке в кийськоруській мові функціонувало ще в значеннях «одяг», «шати», «покривало, саван» [29, III, с. 121], що схиляє до думки про давність його використання (хоча *риза*, можливо, є і повторним (прихованим) запозиченням з грецької, оскільки його етимологія не є прозорою (а) прасл. **rĕzati* «різати», б) старогр. («передпліччя»), в) фракійське («вид хітона») [6, V, с. 75]). Старослов'янські структурні (словотвірні) кальки, наприклад *Благословити*, що складена з *благо* і *слово*, як у грецькій *εὐλογεῖν* («εὐ «добре» + λόγος «слово» [6, I, с. 204], слугували моделлю творення низки українських релігійних слів лексичним способом: *Місяцеслов*, *Молитвослов*, *Цвітослов*, *Часослов*; *Алилуя(їй)*, *Кондакар(їй)*, *Літургіар(їй)*, *Синаксар(їй)* [20, с. 2001].

Лексичний спосіб словотворення — один із тих, які розвивають питому релігійну лексику. «Продукти лексичних дериваційних процесів відрізняються від своєї дериваційної бази як формою, так і змістом» [12, с. 161], і поряд із називанням нових предметів і явищ вони забезпечують наявні лексеми синонімійними відповідниками.

Формування питоми православної лексики лексичним способом засвідчене першими писемними пам'ятками, хоча давньокиївські книжники не мали своїм завданням відстежувати появу нових рис та особливостей народних діалектів і обов'язково використовувати їх у писемній мові, а навпаки свідомо «уникали будь-яких просторічних рис, бо керувалися офіційною настановою про те, що живе народне мовлення не слід допускати у священні книги» [17, с. 98]. Попри це в перших друкованих джерелах паралельно з релігійними старослов'янськими пробивалася питома релігійна лексика. Так, очевидно, в кийськорусій мові виникло слово *Богомати* [29, I, с. 132] (від номінації *Божья Мати* «Богородиця» [Там само, II, с. 118] — у старослов'янській функціонувала лише лексема *Богородица* «Богородиця» [30, с. 97], а *мати* ще не входила до відомої перифрази [Там само, с. 324]). Питомими можна назвати й інші одиниці, наприклад лексему *небожчикъ* «покійник» [29, II, с. 358], розвинену за християнським уявленням, за яким душі померлих після смерті йдуть до неба (*небо* «пристанище Бога»). В актових записах 1668—1740 рр. знаходимо багаторазове використання слова *небожчикъ*: *За тоє небожчикъ втць мой взяль в Лазора всмачку проса* [1, с. 38]; <...> *тыє керуньта небожчикъ Прокопъ купил въ Ивана Корниленька, записавши въ Жукох, а не в городъ* [Там само, с. 66], а згодом і дотепер *небіжчик* — це ще й «бідолаха» [23, II, с. 537; 26, с. 617].

Якщо у «Старослав'янському словнику (за рукописами X—XI століть» уміщено 47 релігійних композитів з *бого-* [30, с. 95—97], то в «Матеріалах для

словника давньоруської мови за писемними пам'ятками» І. Срезневського їх більше 120: *богоборникъ, боговидик, богознаменанин, боголишик, боголюбнца, богомирный, богоненавистный, богомѣдрство, богоотъч, богоприжътныи, богопобстыи, боготворити, боготрѣды, богохранимыи, богочътица, боговленник* та ін. [29, с. 128-138]. Зростання словотвірного потенціалу композиції та юкспозиції в лексиконах сучасних слов'янських літературних мов мовознавці визначають як ознаку інтелектуалізації мови [11, с. 317], що доводить успадкування київськоруською мовою кращих рис високоризвиненої старослов'янської: *ты мнѣти законоуоста вивъ сти повелѣ боготворима* [16, с. 67]; *гь на небесѣхъ блговѣрїа твоего ради* [Там само, с. 44]; *блгочстномж его повелѣнїю* [Там само, с. 42]; *в наслажднїе дшѣполезныхъ словесъ* [Там само, с. 67]. Дискурси староукраїнських апокрифів, паломницьких творів, перекладних повістей, віршів ряснюють новими урочисто натхненними релігійними композитами з *бого-*: *богодухновенно; богопротивницы, богомысленно сталости, боготканна одежда* [31, с. 210, 207, 287, 281]. «Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.» відтворює оновлення гнізда лексем з *бого-*, яке нараховує майже 140 одиниць (*богородичник* «збірник церковних служб Пресвятої Богородиці», *богопротивленіє* «те, що противно, огидно Богові» [25, I, с. 147] та ін.), і подає низку інших, судячи з «Матеріалів для словника давньоруської мови за писемними пам'ятками» І. Срезневського, нових лексичних дериватів; наприклад на літеру **Б**: *балванница* «язичницька святиця», *балванокъ* «невеликий ідол, божок», *болванский* «поганський, язичницький», *балвохвалство* «ідоловірство», *безбожнѣ* «безбожно», *безбожнѣише* «безбожніше», *безбожнѣишїй* «ім. безбожніший», *безгрѣшїе, безгрѣховность / безгрѣшество / безгрѣшїе* «безгріховність», *бесоначальникъ* «старший над бісами», *братишокъ* «член церковного братства», *бозско* «те саме, що божественно» та ін. [Там само, II–III].

Таке потужне насичення української мови національними елементами релігійного змісту пов'язане передусім з уведенням у конфесійну практику староукраїнської мови, активізацією нормалізаційних заходів XVI–XVII ст., оскільки розвиток питомої лексики завжди увиразнювався із загостренням потреби змін у бік українізації. Так, якщо старослов'янською словосполука *великъ днь* – це кожне «свято» і «Пасха» зокрема [30, с. 202], що перейшли до київськоруської мови, у якій *Великъ днь* – це «свято», «Світле Воскресіння Христове», «пасха Єврейська» [29, I, с. 236], то до XVI – XII ст. відбулося зрощення цих двох слів і зафункціювали форми *Великдень / Великодень*, що почали позначати «назву церковного свята, Великдень» [25, III, с. 211], яка дійшла до сучасної української мови. Староукраїнський період XVI – XVII ст. був часом активного словотворення в релігійній лексиці, хоча немало з того, що тоді було утворено (*евангелисовати* «проповідувати вчення Ісуса Христа» [Там само, IX, с. 51], не прижилося.

Активізацією словотвірних процесів позначені наступні два періоди: 1) II пол. XIX ст. (після застійного періоду к. XVII – першої половини XIX ст): *безбожница* «безбожниця», *безувірв* «належний безувірові», *безувірка* «невірна, басурманка», *безувірство* «неправовір'я, нехристиянська віра,

переважно мусульманство», *бігматися* «божитися», *боговгодниця* «богоугодниця, та, що Богові дождає», *богодавець* «даний Богом», *боголюбно* «боголюбиво», *богомазд* «іконописець», *богомілка* «богомолка», *богоненавидник* «той, який ненавидить Бога», *богувати* «бути Богом», *боженькатися* «божитися», *божечок* «натільний хрестик», *Боженко* / *Божечко* «дит. Бог» та ін. [23, I]; 2) з кінця ХХ ст. (після застійних явищ 30–80 рр. ХХ ст.), наприклад у групі назв релігійних осіб за віросповіданням (*автокефаліст* «прихильник автокефалії; той, хто відвідує автокефальну церкву» / *автокефалістка* «жін. до автокефаліст» [27], *єпископиня* [15, с. 33], абстрагованих назв опредметненої ознаки, дії, процесу, спрямованих на поширення релігії (*автокефалія* «самостійність помісної православної церкви стосовно до зарубіжної», *автокефальність* «те саме, що автокефалія» [27], *релігізація* [14, с. 102]), назв ознак за відношенням до релігійних осіб, віросповідання (*післяпапський* [28, с. 309], *іншокофесійний* [Там само, с. 170]) та ін.

Щоб удоступнити певну семантичну ознаку, передати власне ставлення до кого- або чого-небудь релігійного, осучаснити застарілу форму або запобігти одноманітності мовлення, утворювали питомі синоніміїні відповідники до наявних релігійних номінацій – семантично прозорі, яскраво вмотивовані, з вивершенням іншої семантичної ознаки, що «дає душі можливість проникати в прозору глибину мови» [19, с. 116]. Низку іншомовних лексем успішно доповнили чи замінили питомі українські: *азматик* – *алилуарій*, *баптистерій* – *хрестильниця*, *астериск* – *звіздича* та ін. Синонімізувалися, зокрема, й деякі старослов'янзми: у Київській Русі – *притворъ* [29, II, с. 1477–1478], у староукраїнській – додався синонім *бабинець* (*Допереж казаль передние двери до церкви з притвору, алиясь бабиньцы, выбить* [25, II, с. 5], обидві лексеми збережені [21, с. 26]. Оцінно-експресивні інновації XVI–XVII ст. мали виразну внутрішню форму (наприклад, синоніміїні лексеми *виволанок* / *виволанець* (← *виволікати*), *выколаныи* (← *виколоти*) «той, хто відлучений від церкви» [25, II, с. 123, 187] містили сему «жорсткий примус») й нерідко ставали основою для подальшого розширення семантики поза релігійною сферою (XVIII–XIX ст.: *виволанець*, *-анка* «вигнанець, вигнанка» [4, с. 75], *виволанка* «вигнанка; та, яку вигнали» [23, I, с. 150]).

Навіть різноманітні спільнокореневі форми релігійних лексем у перших писемних пам'ятках (*ледь невѣрія бѣобразъмьемъ растася* [16, с. 251]; *А жидовин бѣдеть с рѣскою, или бесерменин, на иновѣрцѣ святителю н гривен* [Там само, с. 227]; *колли паче васъ маловѣри не пѣцѣте сѧ оубо глѣце, что ѣмъ ли что пѣемъ* [Там само, с. 181]; *хоулащимъ вѣроу Грѣцкоую правовѣроую* [Там само, с. 340]; *помози моѣмоу не вѣрованию* [5, с. 227]) поступово осучаснювалися в умовах конкурування синоніміїних одиниць. Порівн.: у київськорусій мові – лексеми *безвѣрик* [29, I, с. 52], *невѣрик*, *невѣрованник*, *невѣръство* [Там само, II, с. 267] → у XVI – першій половині XVII ст. – *невѣри*, *невѣръство*, *безвѣра*, *невѣра* [25, II, с. 38] → у XIX ст. – *безвір'я*, *невіра* [23, I, с. 38; II, с. 540] → суч. *безвір'я*, *невіра*, *невірство*, *невір'я* [24, I, с. 961]; київськорус. *безбожник*, *безбожствик* [29, I, с. 50] → у XVI – першій половині XVII ст. – *безбожство*, *безбожность*, *безбоженство*, *небожность* [25,

П, с. 34, 35] → у XIX ст. – *безбожництво, безбожність* [23, I, с. 37] → суч. *безбожність, безбожництво, бежбожся* [24, I, с. 10]; київськорус. *боженне* «божба» [29, I, с. 140] → *бож'яня, боженеса* «присягання іменем Бога» [25, II, с. 5] → *божіння, божба, божка* «божіння» [23, I, с. 81-82] → суч. *божіння, божба, божкання* [27] та ін.

Розгляд процесу синонімізації в діяхронії вказує на те, що під час формування спільнокоренових гнізд лексичним способом у лексемах могли відбуватися семантико-стилістичні зрушення, як, наприклад, у лексемі *бузувір*, яка ввійшла до спільнокоренового ряду –**вір**- унаслідок словотвірного процесу *безв'єрникъ* → *безувір* → *бузувір*. Для порівн. подаємо назви осіб з коренем –**вір**- та префіксами *не-* / *без-*: київськорус. *нев'єрний* «безбожник» і *безв'єрний* «невірний» [29, II, с. 368, 52] → староукр. *нев'єрникъ* і *безв'єрникъ* – те саме значення [25, с. 38] → XIX ст. *невірний, невірник* і *безувір, бузувір* «невірний, басурман» [23, II, с. 540; 23, I, с. 46] → суч. *невіруючий, невірник, невірець* [26, с. 620] і *безвірник, бузувір* – це уже не людина, яка не вірує в Бога, а «той, який виявляє крайню релігійну нетерпимість до інакодумців, фанатик» [Там само, с. 76]. На перехід *безувір* → *бузувір* у значенні «невірний», як підказує СУМГр, могла вплинути лексема *бусурман*, що позначала мусульманина (нехристиянина, бєзвіра). В ЕСУМ слово *бузувір* також названо наслідком народно-етимологічного зближення лексеми *бусурман* «мусульманин» зі словом *віра* [6, I, с. 282].

Від багатьох слів розгорталися синоніміїні спільнокореневі відповідники, які не завжди закріплювалися, однак сам факт наявності «словотвірних синонімів становить доказ активності певної дериваційної бази, її належність до «ключових» або принаймні «запитаних» слів нашого сьогодення [9, с. 93]: київськорус. *Богородица* [29, I, с. 132] – за деякий час *Богородителка, Богородителница* «те саме, що Богородиця» [25, II, с. 146] → *Богородиця* [23, I, с. 80; 26, с. 65; 27]; київськорус. *богъини* «богиня» [29, I, с. 140] → *богиня* [25, II, с. 137] → *богиня, божиця* «богиня» [23, I, с. 82] → *богиня* [26, с. 65; 27]. Нерідко релігійні похідні з часом наповнювалися емоційно-стилістичними відтінками: київськорус. *постити, поститиса* «утримуватися від їжі; здійснювати обряд очищення» [29, II, 1263] → *постити, постувати, пісникати* [23, II, с. 370, 372, 188], *божкувати* «постити» [Там само, I, с. 82] → нейтр. *постити, розм. постувати, розм. поститися* [24, I, с. 354].

Лексикографічні джерела демонструють поступове нарощення релігійних демінутивів: *хрьстьцьъ* «малий хрест» [29, I, с. 1349], *к'ньнижка* «зменш. від *к'ньниги*» [Там само, с. 1396], *цьрк'вница* «зменш. від слова *цьрква*» [Там само, с. 1442], *гр'ѣшокъ* «невеликий гріх» [25, VII, с. 109], *крестикъ, крещикъ, крестичокъ* «хрестик» [Там само, XV, с. 94, 105, 97], *костелокъ* «невеличкий костел» [Там само, с. 49], *Божечко* «Боженько», *Божок* «зменш. -пестл. від Біг, Бог», *Бозінька* «зменш.-пестл. від *Бозя*», *Бозюсьо* «дит. ласкаве від Бог», *Бозя* «дит. Бог», *божник* «рушник-божник» [23, I, с. 81-82], «поличка для ікон» [Там само, с. 63], «*божничок* «зменш. від божник» [Там само, с. 82], *боженя* «полиця (тумбочка) для ікон»; *бозюн* «святенник, богомільний» [6, I, с. 219], *божок* і *божище* «ідол» [23, I, с. 82], *братчик* «член братства» [Там само, с. 95],

віронька «змени. від віра» [Там само, с. 240], *короговка* «змени. від корогва» [Там само, II, с. 286], *псалтирка* [Там само, III, с. 495], *церківця* «змени. від церква» [Там само, IV, с. 427], *церківка* «змени. церква» і «вид писанки» [6, VI, с. 241], *черничка*, *черниченька* «змени. від черниця» [23, IV, с. 458] *хрестик*, *хрестичок*, *хрещик* «змени. від хрест» [Там само, 413-414] та ін.

Сучасні лексичні інновації, для яких ця чи та комунікативно-прагматична ситуація стає своєрідною апробацією, безпосередньо впливаючи на сам процес сприйняття та розуміння прагматичної інформації, запропонованої реципієнтові [12], частіше є книжними, оцінно-експресивними, урочисто піднесеними одиницями, а іноді – іронійними; подаємо далі приклади з [28]: *всевишся* [с. 79], *духовнопровід* [с. 118], *душеблудство* [с. 119], *Мойсейний* [с. 247], *приматкобожитися* «самодія, пов'язана з Матір'ю Божою (помолитися до Матки Божої)» [с. 332], *святобожність* [с. 370], *хрестоходець*, *християноцид*, *христовоскресність* [с. 334]; *віккеля* «особлива келія»: <...> *щоб поспілкуватися там із власним «ексклюзивним старцем» і «правильно» помолитися у страшенно дорогій він-келії* [с. 73], *Вогнехреща* – синонім до *Водохреща*: *Обліті із брандспойтів в хрещенські морози люди кричали: «Водохреща! Вогнехреща!»* [с. 77], *православненько* «зневажлива ознака, стосовно православного (про гулянку священників УПЦ МП)» і *православутий* «набута ознака за дією, пов'язаною з православним чи православ'ям»: *православнунті* *мракобеси-фундаменталісти* [с. 328], *соборчик* «зменшено-іронічне до *собор*»: *Всі содомчики і гоморчики у соборчику як гламурчики* [с. 382], *трудомонастир* (назва статті) [с. 410] – про реабілітаційні центри, що є відгалуженнями релігійних організацій та лікують методом трудотерапії.

Короткий діакронний огляд розвитку номінацій на позначення релігійно-православної сфери демонструє неухильне розширення релігійної лексики української мови за допомогою лексичного способу словотворення, зафіксованого вже в перших писемних пам'ятках (*Богомати, небожчикь*). Зразками нерідко слугували старослов'янські моделі творення. Подальший розвиток питомої релігійної лексики щоразу увиразнювався із загострення потреби змін у бік українізації: це номінування як нових християнських предметів і явищ, так і творення синонімічних відповідників до наявних релігійних лексем (XVI–XVII ст. – *Великдень / Великодень, бабинець*; II пол. XIX ст. – *Боженко / Божечко, бузувір*; з кінця XX ст. – *автокефальність, православненько*). Цілком закономірно, що багато інновацій (особливо синонімічних) не прижилися, але постійна активність дериваційних процесів, що відбуваються в релігійній лексиці нашої мови, є яскравим доказом належності релігійно-християнських номінацій до одиниць, знакових для українців. «Запитаними» вони залишаються й сьогодні, особливо для репрезентації індивідуального світосприйняття релігійного життя.

Подальші дослідження можуть стосуватися застосування лексичного словотворення до питомої православної лексики української мови за межами нерелігійної сфери. За нашими попередніми спостереженнями, такі словотвірні процеси, очевидно, розпочалися з формування сталих сполук божби з десемантизованою лексемою *Бог*.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Акти** Полтавського полкового суду 1668–1740 рр.: зб. актових документів: кн. І / підгот. до вид. І. П. Чепіга, У. М. Штанденко. Київ: Наук. думка, 2017. 518 с. 2. **Білецький А. О.** Помилки Святого Ієроніма/ пер. з рос. мови Є.А. Карпіловська. *Collegium*. 1993. № 1. С. 104–107. 3. **Білецький В. О.** Об интернационализмах. *Вибрані твори* / упоряд. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Савенко А.О. Київ: Вид. дім Д. Бурого, 2012. С. 184–202. 4. **Білецький-Носенко П.** Словник української мови / підгот. до вид. В. В. Німчук. Київ: Наук. думка, 1966. 422 с. 5. **Бучацьке** Євангеліє XII–XIII ст. / відп. ред. В. В. Німчук; підгот. до вид. Ю. В. Осінчук. Київ: Вид. дім Д. Бурого, 2017. 360 с. 6. **Етимологічний** словник української мови: у 7 т./ гол. ред. О. С. Мельничук; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1982–2012. 7. **Жовтобрюх М. А.** Стилістична диференціація української лексики. *Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія*. Київ: Наук. думка, 1973. С. 151–178. 8. **Исаченко А. В.** К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков. *Slavia*. Praha: CSAV, 1958. Roč. XXVII. Seš. 3. S. 334–352. 9. **Карпіловська Є. А.** Функціональний потенціал конкурентних моделей словотворення: параметри стабільності походних. *Функціональні аспекти словаутворення*. Мінск: ВТАА «Права і еканоміка», 2006. С. 92–101. 10. **Карпіловська Є. А.** Нова Україна у словотвірній номінації: зміни у мовному «кресленні» світу. *Відображення історії та культури народу в словотворенні*. Київ: Вид. дім Д. Бурого, 2010. С. 91–109. 11. **Кислюк Л.** Сучасна українська номінація: ресурси та тенденції: монографія. Київ: Вид. дім Д. Бурого, 2017. 424 с. 12. **Колоїз Ж. В.** Українська оказіональна деривація: монографія. Київ: Акцент, 2007. 311 с. 13. **Літературна норма і мовна практика**: монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2013. 320 с. 14. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (1983–2003): словник. Харків: Харків. історико-філол. тов-во, 2004. 134 с. 15. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (2008–2009): словник. Харків: Харків. історико-філол. тов-во, 2010. 115 с. 16. **Німчук В.** Хрестоматія з історії української мови X–XIII ст. Житомир: Полісся, 2015. 352 с. 17. **Півторак Г.** Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи та правда про трьох братів слов'янських зі «спільної коліски». 2-е вид., доп. Київ: Академія, 2001. 152 с. 18. **Піддубна Н. В.** Розбудова понятійного апарату теолінгвістики: бібліїзм, біблієма, біблійність, бібліонім. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2017. Вип. 46. С. 92–99. 19. **Потебня А.** Мысль и язык. Київ: Синто, 1993. 191 с. 20. **Пуряєва Н. В.** Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ, 2001. 235 с. 21. **Пуряєва Н. В.** Словник церковно-обрядової термінології. Львів: Видавничий відділ «Свічачо» Монастиря Монахів Студитського Уставу, 2001. 160 с. 22. **Русанівський В. М.** Семантичні процеси розвитку української лексики. *Історія української мови: Лексика і фразеологія*. Київ: Наук. думка, 1983. С. 660–715. 23. **Словарь** української мови: у 4 т./збір. ред. журн. «Киевская старина»; упоряд., з дод. власного матеріалу Б. Грінченко. Репринтне вид. Київ: Лексикон, 1996. 24. **Словник синонімів української мови**: у 2 т./ред. кол.: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. Київ: Наук. думка, 2001. 1026 с. 25. **Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.**: у 28 вип./Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАНУ; гол. ред. Д. Гринчишин. Львів, 1994–2013. Вип. 1–16. 26. **Словник української мови**/ відп. ред. В. В. Жайворонок; кер. наук.-видавн. проекту В. В. Німчук, П. Ю. Грищенко, П. М. Мовчан та ін. Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2012. 1316 с. 27. **Словник української мови**: у 20 т. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський; наук. кер. проекту В. А. Широков. Київ: Наук. думка, 2010–2017. URL: <http://icogr.ulif.org.ua/ExpIS/> (дата звернення: 05.04.2017). 28. **Словотворчість** незалежної України. 2012–1016. Словник/ уклад. А. Нелюба, Є. Редько; заг. ред. А. Нелюби. Харків: Харк. Іст-філол. тов-во,

2017. 460 с. 29. **Срезневский И. И.** Матеріали для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ. Санкт-Петербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1893-1912. 30. **Старославянский** словарь (по рукописямъ X—XI вековъ) /Славянский институт АН Чешской республики; Э. Благова, Р. М. Цейтлин, С. Геродес и др. Москва: Русский язык, 1992. 842 с. 31. **Хрестоматія** давньої української літератури: до кінця XVIII ст. /упоряд. О. І. Білецький. 30-е вид., доп. Київ: Рад. шк., 1967. 784 с. 32. **Царалунга І.** Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові XIV—XV ст.: монографія. Хмельницький: ФОП Гонта А. С., 2017. 448 с.

Ковтун Альбіна Анатоліївна — кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри історії та культури української мови, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. М. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Україна.

Tel.: +38-095-380-73-33
E-mail:albkovtun500@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0690-3265

Kovtun Albina Anatoliivna — Ph.D in Philology, Associate Professor at the Department of History and Culture of the Ukrainian Language, Chernivtsi National University named after Yuri Fedkovych, M. Kotsiubynskyi Str., 2, Chernivtsi, Ukraine.